

Актуальныя пытанні беларускай кампаратывістыкі

Адным з ключавых паняццяў беларускай кампаратывістыкі з'яўляецца паняцце кантэксту, актуальнае і ў літаратуразнаўстве, і ў методыцы выкладання літаратуры. «...Тэкст жыве, толькі калі судакранаецца з іншым тэкстам (кантэкстам)», – пісаў М.М.Бахцін у позніх накідах «Да метадалогіі гуманітарных навук» [1, с. 76]. Паняцце “кантэкст” выкарыстоўваецца часцей у значэннях фон, асяроддзе; сярод найбольш ужывальных: “беларуская літаратура ў кантэксце сусветнай”, “творчасць аўтара ў кантэксце нацыянальнай (сусветнай) літаратуры”, “літаратура ў гісторыка-культурным кантэксце часу” і інш. Цікавую метафару выкарыстаў В.П.Рагойша ў назве свайго артыкула: “Францішак Багушэвіч у інтэр’еры стагоддзя” [2].

Разам з падпарадкаваным іншым, паняцце “кантэкст” выступае як самастойная адзінка. І ў гэтым сэнсе можа выкарыстоўвацца незалежна ад іншых. Так, пад назвай “Кантэкст” у Інстытуце сусветнай літаратуры АН СССР выдаваўся зборнік літаратурна-тэарэтычных даследаванняў [3]. Шэраг навуковых публікацый беларускіх літаратуразнаўцаў змяшчаюць таксама гэту абагульненую назву [4]. У гэтым выпадку кантэкст разглядаецца як сумежжа беларускай і сусветнай літаратур, сумежжа літаратуры ўвогуле (сукупнасці ўсіх твораў усіх літаратур народаў свету) і літаратурнай класікі (вяршынных дасягненняў у ёй). У выніку супастаўлення дзвюх і болей літаратурна-мастацкіх з’яў, кожная з якіх належыць асобным нацыянальным літаратурам, выяўляюцца агульнасці, якія сведчаць пра адзінства сусветнага літаратурнага працэсу і разам з тым пра непаўторнасць нацыянальнага мастацтва. Гэтыя агульнасці і вызначаюцца паняццем “кантэкст”: “беларускі кантэкст” у сусветнай літаратуры і “сусветны кантэкст” у нацыянальным слоўным мастацтве – сфера перасячэння і ўзаемадзеяння літаратур сусветнай і нацыянальнай. Такім чынам, кантэкст фарміруецца дыялектычнымі працэсамі рэцэпцыі ў сістэме міжлітаратурных сувязей. Будучы цэласным

адзінствам, ён узнікае ў выніку дваадзінства рэцэпцыі сусветнага – ў нацыянальным і нацыянальнага – ў сусветным, як яе крыніцы і асновы.

Літаратура, сусветная і нацыянальная, можа быць даследавана ў двух агульных кірунках, якія суадносяцца з характарам і заканамернасцямі развіцця гэтага віду мастацтва. Першы з іх, літаратуразнаўчы, акрэслены практыкай вывучэння літаратуры як феномену ўласна мастацкага, суб'ектываванага, пераломленага і інтэрпрэтаванага праз прызму творчай свядомасці аўтара. Другі кірунак, міждысцыплінарны, мае дачыненне да літаратуры як з'явы аб'ектываванага характару, міждысцыплінарнага плану, што знаходзіцца ў плоскасці агульных заканамернасцей навакольнага свету, якім яна падуладна і якія выяўляюцца ў ёй.

Беларускі кантэкст з пункту гледжання *літаратуразнаўчага падыходу* ўтвораны на сумежжы літаратур беларускай і рэгіянальна-нацыянальнай, класічных твораў сусветнай літаратуры і іх больш познімі інтэрпрэтацыямі ў творах беларускіх пісьменнікаў, наяўнасцю вандроўных сюжэтаў, скразных матываў, рознага віду запазычанняў, наследаванняў, перайманняў. З пункту гледжання *міждысцыплінарнага падыходу* беларускі кантэкст разглядаецца як спадчына сусветнай літаратуры, пераствораная прадстаўнікамі розных відаў мастацтва ў Беларусі – у выяўленчым мастацтве і кіно, у тэатры і музыцы і г. д. Гэта мастацкая рэальнасць даследуецца з прымяненнем катэгарыяльнага апарату і метадалогіі іншых навук, яна прадстаўляе багаты матэрыял для рознабаковага і больш глыбокага спасціжэння чалавека і свету.

Тры актуальныя задачы беларускага літаратуразнаўства праступаюць у аспекце кампаратывізму: беларускі кантэкст даследуецца як аб'ект і суб'ект міжлітаратурных сувязей, беларускі кантэкст разглядаецца ў сферы міждысцыплінарных узаемадзеянняў, і ён выступае прыкметай цэласнасці, спалучэння навуковага і мастацкага тыпаў пазнання.

Сфера міжлітаратурных узаемасувязей з'яўляецца асновай фарміравання і развіцця беларускага кантэксту.

Беларускі кантэкст утвораны на сумежжы літаратур беларускай і іншанацыянальнай, у працэсе ўзаемадзейнасці нацыянальных / іншанацыянальных сюжэтаў, матываў, вобразаў. Праблемы тыпалогіі беларускага кантэксту вывучаюцца найперш на прыкладах, асабліва паказальных у мастацкіх адносінах, выпрабаваных на працягу не аднаго дзесяцігоддзя, – на ўзорах літаратурнай класікі. Цікавасць да твораў літаратурнай класікі абумоўлена тымі шырокімі сувязямі, якія яны паспелі набыць за час свайго пераходу з адной літаратуры ў другую, з адной эпохі ў другую, з аднаго віда мастацтва ў іншыя. Выходзячы за межы аўтарскай свядомасці, мастацкі твор трапляе ў літаратурны кантэкст сваёй літаратуры, “свайго” віда мастацтва, нацыянальнай культуры пэўнай эпохі. Калі гэты твор валодае дастатковай мастацкай сілай, нададзенай яму талентам творцы, ён можа паўплываць на асяроддзе – літаратурнае, агульнакультурнае, сацыяльнае. Больш складаны працэс адбыцця пры яго пераходзе з адной эпохі ў другую, з адной нацыянальнай літаратуры ў другую, з аднаго віда мастацтва ў іншае. Менавіта шматвектарнае распаўсюджванне твора або вобраза ў розных кантэкстах спрыяе яго пераходу ў разрад класічных, а шырокая прысутнасць у іншым, “чужым” асяроддзі павышае яго значнасць для даследавання як самога твора, так і літаратурнага, культурнага, сацыяльнага кантэкстаў.

Разам з навуковым асэнсаваннем праблем міжлітаратурных сувязей у Беларусі адбывалася практычная рэалізацыя гэтай даследчыцкай канцэпцыі ў межах адукацыйна-выхаваўчага працэсу. У пач. 1990-х гг. у тэорыю і практыку вывучэння літаратуры на розных узроўнях адукацыі была ўведзена новая тэхналогія – кантэкстуальнае вывучэнне літаратуры, або вывучэнне беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай. У межах гэтай канцэпцыі былі распрацаваны праграмы, напісаны падручнікі і дапаможнікі, праводзілася асветніцка-адукацыйная дзейнасць у навучальных установах. Навукова-метадычная праца, якая ажыццяўлялася ў гэтым кірунку, спрыяла выпрацоўцы і замацаванню новых падыходаў да вывучэння і выкладання

літаратуры, пашырала дыскурс кампаратывізму ў Беларусі, падказвала новыя шляхі назапашвання і сістэматызацыі матэрыялу, узбагачэння магчымасцей кантэкстуальнага вывучэння літаратуры.

Тыпалогія міжлітаратурных сувязей выступае актуальнай праблемай беларускай кампаратывістыкі і ў пачатку XXI ст. Такі від, як тыпалагічныя сыходжанні паміж літаратурнымі з’явамі, вылучаецца з дапамогай адпаведнага метаду. Асновай тыпалагічнага метаду (падыходу) з’яўляецца параўнанне літаратурных з’яў, якія маюць агульныя элементы (параметры, прыкметы, рысы). Хоць пра тыпалогію пачалі актыўна гаварыць у савецкай навуцы ў 1960-я гг., калі літаратуразнаўства паступова адыходзіла ад вульгарна-гістарычных інтэрпрэтацый, тым не менш тыпалагічныя падабенствы (без ужывання тэрміну) аналізаваліся раней прадстаўнікамі антрапалагічнай школы, а таксама А.М.Васялоўскім. Паводле І.Неўпакоевай, гэта “асаблівы від сувязей, калі падобных з’яў у літаратуры розных народаў узнікаюць у выніку самастойнага развіцця на падобнай гістарычнай аснове” [5, с. 15].

Выразным прыкладам такога падабенства з’яўляюцца паэма “Курган” Янкі Купалы і балада “Песнярова пракляцце” Людвіга Уланда. Балада нямецкага паэта-рамантыка першай паловы XIX ст. Людвіга Уланда “Песнярова пракляцце” была напісана ў 1814 г. (бел.пер. здзейснены У.Папковічам і апублікаваны ў зборніку “Закаханы вандроўнік: Паэзія нямецкага рамантызму”, выд. 1989). Паэма Я.Купалы “Курган” напісана ў 1910 г. і апублікавана ў 1912 г. Паводле М.Багдановіча, яна ўваскрашае “*сто год* назад пахаваны “рамантызм” (выдзелена намі – Г.А.), але ў гэтым няма нічога дзіўнага: “Наша пісьменнасць яшчэ толькі зараджаецца, рамантызм для яе – не пройдзеная ступень, як у іншых літаратурах, а рэч зусім свежая” [6, III, с. 248–249].

“Курган”, як і паэмы Я.Купалы “Бандароўна”, “Яна і я”, адметны сваёй рамантычна-фальклорнай вобразнасцю. “Песнярова пракляцце” – узор паэзіі рамантызму ў самым пачатку яе станаўлення. Два творы можна назваць

вехамі на шляху *стогдовага* развіцця літаратуры рамантызму: яны фіксуюць і тое агульнае, што крышталізавалася ў сусветным літаратурным працэсе як тыпалагічная адметнасць рамантызму, і выяўляюць гістарычна непаўторнае, нацыянальна адметнае, што засталася ў ім адзнакаю пэўнага гісторыка-культурнага перыяду. Разам з “Курганам” агульнасусветнае трывала ўвайшло ў айчынны літаратурны працэс, умацаваўшы ў ім нацыянальна асаблівае, а народнае, фальклорнае, апрануўшыся ў літаратурна завершанае цэлае, узышло на вышыні сусветнай літаратурнай спадчыны.

Сто год, што падзяляюць творы нямецкага і беларускага аўтараў, у дадзеным выпадку можна назваць гістарычным, культурным памежжам, якое злучыла дзве нацыянальныя літаратуры: два творы аказаліся настолькі блізкія па многіх сваіх параметрах, што ў межах сусветнага літаратурнага працэсу сталі фактам паўтаральнасці, цыклічнасці як адной з заканамернасцей яго развіцця. І тое, што ў беларускай літаратуры стала з’явай запозненасці або паскоранасці, у межах сусветнай літаратуры выступае адзнакай яго паўтаральнасці, цыклічнасці. Так нацыянальнае, уваходзячы ў сусветнае, становячыся часткаю сусветнага, надае яму новыя вымярэнні, дадатковыя адзнакі, што ўзбагачае сусветны літаратурны працэс як цэласную мастацкую сістэму. У сваю чаргу сусветнае, пераломленае праз прызму народнага, канкрэтна-гістарычнага, становіцца рухавіком нацыянальнага літаратурнага працэсу, надаючы яму новую дынаміку, акрэсліваючы іншыя кірункі, узбагачаючы яго ідэйна-эстэтычную, вобразна-мастацкую сістэму.

Адным з асноўных паказчыкаў прыналежнасці твораў да рамантызму з’яўляецца іх жанравае вызначэнне. “Песнярова пракляцце” – балада, жанр уласна народнай творчасці, з выразна выяўленымі эпічным і лірычным пачаткамі, твор ліра-эпічны. Зварот да народнай творчасці, апора на мінулае, рода-жанравая памежнасць твора – характэрныя адзнакі рамантычнага светабачання, што выявілася ў прафесійнай, мастацкай дзейнасці нямецкага паэта, прафесара, знаўцы сёвай даўніны. Па розных вызначэннях, “Курган” –

паэма, паэма-балада, драматызаваная паэма, апошнюю характарызуе падзел твора на асобныя часткі-дзеі, дыялогі, а таксама песня-маналог музыкі. Спалучэнне элементаў трох родавых структур з'яўляецца бяспрэчным паказчыкам складанага, у аснове сваёй рамантычнага светабачання беларускага паэта, адлюстраванага ў паэме.

Ключавая тэма абодвух твораў – тэма мастака і мастацтва. Яна дапаўняецца наступнымі мадыфікацыямі: мастак і ўлада, прызначэнне мастака і мастацтва, змест мастацкага твора, шчырасць (сапраўднасць, праўдзівасць) народнага мастацтва, вечнасць / неўміручасць мастацтва. У абодвух творах выразна фармулюецца ідэйны змест – свабоды творчасці, непрадажнасці мастацтва, перамогі мастацтва над тыраніяй, мастацтва, непадуладнага сіле грошай, праклёну тыраніі і дэспатызму як форме арганізацыі ўлады, ідэя служэння мастацтва народу, мастацтва як адлюстраванне лёсу народа, яго душы, пачут і надзей. Трагічнае ў творах спалучаецца з гераічным: трагічнае процістаянне дэспату з боку творцы перарастае ў гераічны ўчынак – негледзячы на пагрозу быць пакараным, пясняр выконвае сваю місію быць голасам народа, абаронцай народа, яго прарокам.

Ключавыя вобразы твораў – творца і ўладар. У творы Купалы муз'ыка – “сівы стары” – традыцыйны вобраз пясняра: ён увасабляе народную мудрасць (на што ўказвае не толькі яго ўзрост, але і сівізна героя – прыкмета мудрасці чалавека). Пясняр з'яўляецца носьбітам народных звычаяў, глыбокім знаўцам народнага жыцця, ён гатовы свой талент і нават жыццё аддаць за народ і за сваё права сказаць праўду. У баладзе Уланда два героі – адзін стары, другі малады (вучань, паплечнік, сябар, малады пясняр). Наяўнасць двух герояў-паплечнікаў уласціва старажытным творам: Гільгамеш і Энкіду (у эпасе пра Гільгамеша), Ахіл і Патрокл (у “Іліядзе” Гамера), Раланд і Аліўе (у “Песні пра Раланда”), шмат герояў-пабрацімаў у беларускіх народных казках. Уланд свядома наследуе старажытную традыцыю, гэтаксама ўзмацняючы з яе дапамогай наватарскую ідэю – ідэю

перамнасці пакаленняў, пераемнасці традыцый, ідэю неўміручасці, вечнасці мастацтва, што вылучала эстэтыку рамантызму.

Змест песні муз'ыкаў вызначае ідэйна-эстэтычную пазіцыю творцы як прадстаўніка народа. Гусліяр спявае пра жыццё народнае, пра цяжкую працу і адданасць чалавека сваёй зямлі, пра беды і нястачы адных, пра раскошу і ўседазволенасць другіх. Яго песня пабудавана на кантрасце – ключавым прыёме мастацтва рамантызму. У творы Уланда малады пясняр пад акампанемент арфы старога спявае пра волю (вольналюбівыя матывы – скразныя ў рамантыкаў), пра чалавечы гонар і годнасць. Свабода, роўнасць, братэрства – ідэалы XVIII ст., лозунг Французскай рэвалюцыі (на яе ідэалах, як і ў выніку наступных напалеонаўскіх войнаў, зараджаецца рамантызм як літаратурна-мастацкі кірунак). Песня маладога слевака абвяшчае тыя ідэалы чалавечага грамадства, якія зусім непрымальныя для караля-тырана. Гэтымі матывамі была прасякнута асветніцкая літаратура XVIII ст. – “Персідскія лісты” і “Пра дух законаў” Ш.Л.Монтэск’ё, у гэтым жа рэчышчы пашыраюцца вальтэр’янства, русэізм. Загад тырана гістарычна заканамерны: ён выносіць смяротны прысуд спеваку.

У творы Я.Купалы песня муз'ыкі насычана сацыяльна-грамадскім зместам, што адпавядала бунтарскаму духу, нацыянальна-вызваленчым настроям, пашыраным у той час у свядомай частцы беларускага грамадства. Будучы сацыяльнай-грамадскай па свайму гучанню, песня маладога юнака з нямецкага твора мае індывідуалістычныя рысы, што больш уласціва менталітэту заходнееўрапейца, і гучыць у рэчышчы асветніцкіх ідэалаў – як заклік да роўнасці, свабоды. Разам з тым у творы Уланда ёсць яшчэ адзін цікавы матыв, які прасочваецца ў песні юнака, – ён п’е пра каханне. І пачуўшы яго песню, узрушаная каралева кінула да ног юнака кветку.

Параўнанне мастацкіх вобразаў, створаных паасобна кожным з паэтаў, дазваляе акрэсліць як агульнае, так і асаблівае. Агульнае звязана са спецыфікай рамантычнага светаўспрымання, рамантычнай вобразна-стылявой сістэмай. Адрознае абумоўлена індывідуальнасцю творчай асобы, а

таксама тым, што Л.Уланд застаецца на пазіцыях рамантызму, а Я.Купала, выступаючы як паэт-рамантык, выходзіць за межы ўласна рамантычнай карціны свету. Паўтаральнасць ідэяна-эстэтычных прыярытэтаў, што знайшлі сваё ўвасабленне ў мастацкай сістэме літаратурных рухаў, кірункаў, плыняў, выяўляецца і ў фактах непасрэднага іх пераймання пісьменнікамі іншых пакаленняў і народаў.

Беларускі кантэкст разглядаецца як сістэмнае адзінства ў сферы міждысцыплінарных узаемадзеянняў. Паняцце “кантэкст” абазначае сумежжа дзвюх рэальнасцей: “першай” (матэрыяльнай, аб’ектыўнай) і “другой” (мастацкай, суб’ектыўнай), што дазваляе праводзіць міждысцыплінарныя даследаванні літаратуры. Праблема міждысцыплінарнасці ў пачатку XXI ст. актуалізуецца з прыняццем новых адукацыйных стандартаў, дзе яна вылучае ў якасці скразнага напрамку сучаснага развіцця навук і сістэмы адукацыі [7]. Зварот да міжпрадметных сувязей з’яўляецца таксама адным з прыярытных прынцыпаў выкладання беларускай літаратуры ў сярэдніх агульнаадукацыйных установах Беларусі. У новай Канцэпцыі вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура” міждысцыплінарны падыход застаецца адным з асноўных: “Міжпрадметныя сувязі актуалізуюцца на ўсіх этапах навучання, іх рэалізацыя ў адукацыйным працэсе ўзбагацае дыялог літаратуры з іншымі відамі мастацтва (жывапіс, музыка, фатамастацтва, кіно, тэатр і інш.), эфектыўна ўздзейнічае на маральна-этычнае, інтэлектуальнае, эмацыянальнае, эстэтычнае развіццё асобы” [8, с. 84].

Ідэя міждысцыплінарнасці можа быць вылучана як адна з ключавых ідэй навуковага і мастацкага пазнання. З аднаго боку, яна апазіцыйная ідэі вузкай прафесіяналізацыі. Г. Гесэ ў сярэдзіне XX ст. заўважыў гэту апазіцыю – наяўнасць дзвюх мэт, двух ідэалаў: “У сваёй галіне дасягаць дасканаласці і захоўваць жывасць і эластычнасць сваёй дысцыпліны <...> другі ідэал – думка пра ўнутранае адзінства ўсіх духоўных вымогаў чалавека, думка пра універсальнасць...” [9, с. 197]. Пра агульнасць, якая злучае два тыпы

пазнання – навуковае і мастацкае, пісаў М.Багдановіч. Ужо ў пачатку XX ст. беларускі паэт папярэдзваў, што раскол паміж імі, адасабленне аднаго ад другога без этапаў узаемазлучэння маюць негатыўныя наступствы як для развіцця саміх навук і літаратуры, так і для чалавека, у якога гэтыя дзве сферы аказаліся разадасобленыя: «...Наше поэтическое мировоззрение совершенно оторвано от мировоззрения научного; они чужды друг другу, не согласованы между собой; эволюция в одной из этих областей не оказывает ощутительного влияния на состояние другой, и, в конце концов, наша духовная сфера оказывается *расколотой надвое*» [6, II, с. 196]. У апошнія дзесяцігоддзі XX ст. пра негатыўныя наступствы гэтай “расколатасці” папярэдзваў А.Адамовіч, апіраючыся на спадчыну і аўтарытэт Льва Талстога: “Важнейшей из проблем является и вот эта – ее сегодня формулируют как «ножницы между техническим прогрессом и нравственным движением, уровнем человечества»; «Ножницы», которые увидел, о которых предупреждает Лев Толстой («по степени своего нравственного развития люди не имеют права на пользование опасной для жизни техникой»), сегодня способны перерезать самое нить жизни – на всей планете!» [10, с. 196].

Міждысцыплінарнасць – гэта не толькі спроба знайсці агульнае паміж літаратурай і навукай, але гэта, па нашым глыбокім перакананні, таксама парадыгма актуальнага літаратуразнаўства. Разважаючы аб мэтазгоднасці сістэмных даследаванняў, якія ў 1960–70-я гады канкрэтызавалася паняццем “комплексны падыход”, вядомы тэарэтык літаратуры Л.І.Цімафееў гаварыў пра магчымую плённасць кантактаў у напрамку міждысцыплінарнасці: “Для далейшага развіцця навукі пра літаратуру вялікую цікавасць уяўляе комплекснае вывучэнне літаратуры і мастацтва ўвогуле з прыцягненнем сумежных навук (філасофіі, гісторыі, псіхалогіі, лінгвістыкі, фізіялогіі, законаў успрымання твораў мастацтва і інш.). Такога кшталту праца дапаможа многае зразумець па-іншаму і ў вобласці тэорыі літаратуры» [11, с. 20]. Спыняючы ўвагу на актуальнасці сістэмнага падыходу ў розных сферах

навуковага пазнання, М.Б.Храпчанка сцвярджае, што ў выніку дыскусійнага абмеркавання “адбываецца распрацоўка, паглыбленне яго тэарэтычных прынцыпаў”, і гэта “падымае вывучэнне літаратуры на новы ўзровень” [12, с. 315, 333].

У 1960–80-я гг. міждысцыплінарнасць актуалізуецца ў форме сістэмнага (комплекснага) вывучэння літаратуры. Два кірункі акрэсліваюць у яго межах даследчыкі – выкарыстанне *тэрміналогіі* і зварот да *метадалогіі* іншых дысцыплін. Так, Л.І.Цімафееў піша: “...Вялізныя поспехі дакладных навук выклікаюць натуральнае памкненне прадстаўнікоў гуманітарных навук узбагаціць вывучэнне свайго прадмета, звярнуўшыся да *тэрміналогіі* і – галоўнае – да *метаду* дакладных навук” (выдзелена намі – Г.А. [11, с. 20]). В.Зінчанка, В.Зусман, З.Кірнозэ падагульняюць: комплекснае вывучэнне літаратуры праводзіцца «з далучэннем *аналітычных сродкаў* і *метадалагічнай базы* іншых навук, уключаючы прыродазнаўчыя, матэматыку, кібернетыку” [13, с. 38]. Прынцып сістэмнасці значна пашырыў кола навуковых даследаванняў, у т. л. літаратуразнаўчых. А сам ён стаў асновай новай метадалагічнай парадыгмы – сістэмнага падыходу, азнаменаваўшы тым самым зварот да ідэі міждысцыплінарнасці ў кантэксце новай метадалогіі.

Прыкладам метазагоднасці выкарыстання тэрміналогіі іншых навук у літаратуразнаўстве можа быць комплекснае даследаванне трагедыі «Фаўста» І.В.Гётэ ў ракурсе скразной праблемы метанойі. Метанойя – *Metá* – з грэчаскага – паміж, пасля, праз – частка слова, што абазначае памежнасць, чаргаванне аднаго з другім, пераход да чаго-небудзь *іншага*, ператварэнне ў *другое* (напр., метабіоз, метабалізм, метагалактыка). Ной – праведнік у біблейскай міфалогіі, які выратаваўся разам з сям’ёй у час Сусветнага патапу. У тэалогіі метанойя – выратаванне, змяненне праз пакаянне. Традыцыйна выратаванне чалавека, яго неўміручай душы магчыма ў выніку пакаяння (Грэтхен – сімвал Каханьня). У трагедыі Гётэ яно даецца Фаўсту за нястомны пошук ісціны, за непакіснае памкненне да самаўдасканалення,

удасканалення чалавечага роду, за творчасць. Беларускі кантэкст «Фаўста» дазваляе акрэсліць “вечны”, скразны сэнс метанойі – трансфармацыі і змянення як заканамернага выніку жыццёвых пошукаў герояў. У оперы А.Г.Радзівіла «Фаўст» (напісанай паводле першай часткі трагедыі) і адпаведна ў лібрэта оперы (напісаным Гётэ для гэтай оперы) вобраз Маргарыты прадстаўлены ў класічнай парадыгме метанойі. Твор Гётэ шматсэнсавы: у ім у згорнутым, крышталізаваным выглядзе ўтрымліваецца аснова для новай інтэрпрэтацыі, перастварэння ў кантэксце іншых сістэм. Можна меркаваць, што працуючы па просьбе А.Г.Радзівіла над удакладненнямі да тэксту сваёй трагедыі, Гётэ ўвёў дадатковыя радкі, якія пашыраюць і умацняюць ідэю метанойі ў аўтарскім лібрэта. Ілюстрацыі А. Кашкурэвіча (у бел. выданнях 1976 г. і 1991 г. асобнае выданне ілюстрацый у 1988 г.) упісваюць вобраз Маргарыты ў прынцыпова іншы кантэкст, адпаведны беларускай (і сусветнай) гісторыі XX ст., у выніку чаго «Фаўст» Гётэ ператвараецца ў «Фаўста-XX стагоддзя». Гэтай жа пазіцыі сугучны «Фаўст Арлена» – дакументальная кінастужка рэжысёра Г.В.Адамовіч (1996 г.). Да вобразаў Гётэ звяртаецца У.Караткевіч у эсе «І наш Фаўст» (1978 г.). Фаўст і Маргарыта прадстаўляюць два бакі чалавечага існавання: адзін шукае паўнаты жыцця (Фаўст), другая лічыць за найвышэйшую каштоўнасць Любоў (Маргарыта). Метанойя разглядаецца як “звышідэя” твора, адзін з матываў вандроўнага сюжэта аб прызначэнні чалавека, пошуках сэнсу, вечнага жыцця і неўміручасці. Праблема метанойі ў беларускім кантэксце вырашаецца не толькі ў значэнні змянення праз пакаянне, але і ў сэнсе ўзыходжання, узвышэння чалавека і чалавечага ў ім.

Беларускі кантэкст (як і мастацкі вобраз у шырокім сэнсе слова) выступае прыкметай цэласнасці і адзінскай сыходжання навуковага і мастацкага тыпаў пазнання. Міждысцыплінарнасць у гэтым аспекце можна абазначыць як вывучэнне адной і той жа *рэальнасці* прадстаўнікамі розных навук і мастацтваў, што забяспечвае яе шматаспектнае, шматбаковае пазнанне, апіраючыся на дадзеныя і метадалогію розных навук.

Літаратуразнаўства мае агульную сферу з іншымі навукамі, калі літаратура даследуецца не столькі як «*мастацкі свет*», колькі як «*свет*», што развіваецца па агульных, незалежных ад чалавека фундаментальных законах і з'яўляецца прадметам вывучэння ў розных навуках, у т.л. з'яўляецца прадметам пазнання і адлюстравання ў творах літаратуры.

Чатыры пераклады адной фразы Мефістофеля, героя трагедыі Гётэ «Фаўст», даюць, па нашу думку, спецыфічнае і надзвычай дакладнае тлумачэнне сутнасці навуковага пазнання: «Кто хочет знать, что есть живое, / Сначала дух живой убьет, / Все части сложит, / **Связи** вскрыет – / **Духовной** лишь недостает!» [14, с. 47]. «Любой предмет желая изучить, / Чтоб ясное о нем познание получить, / Ученый прежде душу изымает, / Затем предмет на части расчленяет / И видит их.. Да жаль, / **Духовная их связь** тем временем исчезла, унеслась...» [15, с. 442]. «Во всем подслушать жизнь стремясь, / Спешат явления обездушить, / Забыв, что если в них нарушить / **Одушевляющую связь**, / То больше нечего и слушать» [16, с. 69]. І – беларускі пераклад Васіля Сёмухі: «Бо іншы **рэч жывую** спазнае – / І выганяе **дух жывы** з яе» [17, с. 70]. Падкрэслены намі вобраз якраз і вызначае гэту спецыфічную сутнасць інтэрдысцыплінарнасці: быць памежжам, дзякуючы якому жывое становіцца нежывым, а нежывое набывае новае жыццё, выступаць звязуючым звяном паміж навуковым і мастацкім пазнаннем, навукай і творчасцю, аналізам і сінтэзам, розумам і душой.

У 1970-м годзе Максім Танк пісаў: «У Гамера ён вучыўся быць сляпым, / У Байрана – кульгаць, / У Поля Фора – донжуаніць, / У Хемінгуэя – піць віскі.../ І дзівіцца: чаму яго / Не лічаць класікам» [18, с. 386]. Некалі на пытанне аб сутнасці мастацкай творчасці адказаў Максім Багдановіч: «Добра граеце... ды ўсё не тое!» І ніхто не мог растлумачыць, чаму ад грання музыкі так моцна білася сэрца... Ніхто не ведаў, што музыка ўсю душу сваю клаў у ігру» (апаবাদанне «Музыка», 1907 г. [9, II, с. 7]). Матыў адухаўлення – скразны ў сусветным мастацтве. Так, Саваоф на карціне Мікеланджэла «Стварэнне свету» працягвае руку, і вось-вось да яе дакранецца рука Адама, і

тады адбудзецца найвялікшы цуд: чалавек атрымае тое, што нясе жыццё, “одуховляющую связь», як сказаў бы Гётэ. Матыў стварэння прыгожай Галатэі антычным скульптарам Пігмаліёнам дапамагае Максіму Танку ўзнавіць цудоўны з момантаў тварэння: момант ажыўлення, адухаўлення прыгажосці: “Глядзі! Скідае туніку сваю” [18, с. 59]. Максім Танк, нібыта ўслед за паэтам адказваў на гэта пытанне ў вершы “Чытаючы Максіма Багдановіча”: “Кладу свае далоні – / І адчуваю полымя жывое” [18, с. 388]. Так, рамяство патрэбна, і вучыцца можна ў Гамера, Байрана, Поля Фора, Хемінгуэя... але не толькі яно: толькі дух творыць з нежывога жывое – Паэзію.

Судакранаючыся з творчасцю, было б ідэальным, каб даследчыцкі аналіз не разбураў адзінага цэлага – мастацкага свету паэта. Судакранаючыся з паэзіяй, было б ідэальным, каб мастацкае засваенне паэтам рэчаіснасці і традыцый не разбурала, але перастварала іх цэласнасць. Таму любое даследаванне ў пэўным сэнсе павінна быць кангеніяльным твору, а твор, у сваю чаргу, павінен быць кангеніяльным жывому свету навокал.

Таму літаратура (як асаблівая форма пазнання і адлюстравання рэчаіснасці, адмысловы спосаб самарэалізацыі і творчай дзейнасці асобы), а найперш яе “ядро” – літаратурная класіка (дзе вопыт тысячагоддзяў набыў крышталізавацца, формульнае азначэнне і актуальную для розных часоў інтэрпрэтацыю), – выступаюць сродкам і формай навучання і выхавання асобы, фарміравання грамадства новага стагоддзя, развіцця нацыі на аснове невычарпальнай спадчыны папярэднікаў. Закладзеныя ў самой прыродзе прыгажага пісьменства магчымасці для пераймання і запазычвання, суаднесеныя ў межах літаратурнага працэсу прамых і адваротных, дыяхранічных і сінхранічных з’яў, а ў межах сусветнай літаратуры асобных нацыянальных літаратур – усё гэта адпавядае актуальным запатрабаванням XXI ст. і найлепшым чынам можа быць выкарыстана ў ім.

Літаратура:

1. *Бахтин, М.* Эстетика словесного творчества / М.Бахтин.— 2-е изд.— М.: Искусство, 1986.— 444 с.
2. *Рагойша, В.* Францішак Багушэвіч у інтэр’еры стагоддзя / В.П.Рагойша // Беларуская думка.— 2010. — № 3. — с. 114–120.
3. Контекст: Лит.-теорет. исслед. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького.— М.: Наука, 1973.— 22 с.
4. *Тычына, М.* Метанойя і рэстаўрацыя нацыянальнай свядомасці: беларускі кантэкст / М.А.Тычына // Тэрмапілы.— Беласток. — 1998.— № 1.— С. 28—34; *Адамовіч, Г.* Асновы кампаратывістыкі: беларускі кантэкст: манагр. / Г.Я.Адамовіч.— Мінск: БДПУ, 2003.— 228 с.
5. *Неупокоева, И. Г.* История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа / И.Г.Неупокоева / АН СССР, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького — М.: Наука, 1976.— 359 с.
6. *Багдановіч, М.* Поўны збор твораў У 3 т. / М.Багдановіч / Акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы, Рэдкал. В. В. Зуёнак [і інш.].— Мінск: Навука і тэхніка, 1992—1995.— Т. 1.— 751 с.— Т. 2.— 599 с. — Т. 3. —
7. У БДПУ распрацаваны арыгінальны праект новай канцэпцыі развіцця сістэмы адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, дзе сярод ключавых названы прынцып “сістэмнасці (адзінства дыферэнцыяцыі, інтэграцыі і іерархічнай арганізацыі)”, а змест адукацыі характарызуецца як адкрытая дынамічная сістэма, якая, акрамя іншага, павінна “адлюстроўваць міждысцыплінарны характар чалавеказнаўчых ведаў” (Концепция развития системы педагогического образования в Республике Беларусь: проект / П.Д.Кухарчик [и др.]; под общ.ред. И.И.Цыркуна. — Минск: БГПУ, 2008. — С. 3, 17–18).
8. Прынцып арыентацыі “на засваенне набыткаў нацыянальнай культуры ў адзінстве з агульначалавечымі каштоўнасцямі” і “прынцып міжпрадметных сувязей” акрэслены ў якасці прыярытэтных у

- Канцэпцыі вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 80–89).
9. *Гесэ, Г.* Гульня шкляных перлаў / Г. Гесэ.— Мінск: Маст. літ., 1991.— 476 с.
  10. *Адамовіч, А. М.* Додумываць до конца: Літаратура і трывогі века / А. М. Адамовіч.— М.: Сов. пісатель, 1988.— 492 с.
  11. *Тимофеев, Л. И.* Основы теории литературы: Учеб. пособие / Л. И. Тимофеев // Л.И.Тимофеев. – М.: Просвещение, 1976. – 448 с.
  12. *Храпченко, М. Б.* Художественное творчество, действительность, человек. – М.: Сов.писатель, 1976. – 368 с.
  13. *Зинченко, В. Г.,* Методы изучения литературы. Системный подход / В.Г.Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Кирнозе.— М.: Наука, 2002.— 200 с.
  14. *Васильева, Г.М.* Pars pro toto в «Фаусте» И.В. Гете / Г.М.Васильева // ХУ Пуришевские чтения: Всемирная литература в контексте культуры: Сб.статей и материалов. / Отв. ред. М.И.Никола. – М.: МПГУ, 2003. – С. 47.
  15. Гэты пераклад даецца ў артыкуле: *Волкова, В.* Системный анализ / В.Н.Волкова // Системный анализ и принятие решений: Словарь-справочник.— М.: Быш. школа, 2004. — С. 442.
  16. *Гете, И. В.* Собр. соч.: В 10 т.— М.: Худож. лит., 1976.— Т. 2.— С. 69.
  17. *Гётэ, Ё. В.* Фаўст: Трагедыя / Ё.В.Гётэ; пер. з ням. і камент. В. Сёмухі.— Мінск: Маст. літ., 1991.— С. 70.
  18. *Танк, М.* “Мне пару крыл дало юнацтва...”: выбраная лірыка / М.Танк; уклад. В. Рагойшы.— Мінск: Маст. літ., 2003.— 479 с.